

Historical sources of search activity

Історичні витоки пошукової діяльності

Alexander Shapovalov

Key words:

crimes, search activity, search, history of development, legislative regulation, subjects of search.

Ключові слова:

злочини, пошукова діяльність, розшук, історія розвитку, законодавча регламентація, суб'єкти пошуку.

Постановка проблеми. Пошукова діяльність здійснювалася протягом усієї історії людства, але в кожну історичну епоху вона проявлялася по-різному, оскільки зі зміною соціальних умов змінювалися сфери її застосування, засоби, форми і методи. Ще в Біблії (книги Старого Заповіту, Четверта книга Мойсеєва, гл. 13, ст. 3, 18–30, 1990) розповідається про те, що Мойсей направив своїх прибічників (дванадцять спостерігачів) у землю Ханаан, щоб вони з'ясували чисельність її жителів, оборону міст, родючість землі. Через сорок днів посланці повернулися і розповіли про результати розвідки, підкріпивши свій звіт зразками землі Ханаанської (практично – це збір інформації)¹. З тих часів формувалися та занепадали держави, відбувалося становлення систем права, з'явилися та значно розвинулися правоохоронні системи країн тощо. Але незмінною залишається необхідність негласного отримання інформації, діяльності, яка мала різні назви, а на разі визначається як оперативний пошук.

Стан наукових досліджень. Науковці досліджували оперативно-розшукову діяльність у стародавні часи (О.М. Бандурка, І.В. Тарасюк та ін.), у період феодалізму (В.Д. Суценко, О.М. Піджаренко, А.Й. Пашук та ін.), оперативно-розшукові інститути Російської імперії (до складу якої входила Україна) (М.А. Погорецький, В.В. Поливода, В.С. Сідак, В.С. Степанов та ін.), оперативно-розшукову діяльність української радянської міліції (В.П. Пилипчук, Д.Й. Никифорчук та ін.). Але в працях зазначених учених основну увагу було приділено дослідженню саме розвитку оперативно-розшукової діяльності, а не її окремої форми – оперативного пошуку.

Мета статті. Дослідження історичного розвитку оперативного пошуку як діяльності з виявлення осіб і фактів, які становлять оперативний інтерес.

Основний зміст. З метою викриття фарисеї здійснюють опитування різних людей, з'ясовуючи вірогідність колишньої сліпоти зціленого, причому його батьків опитували окремо (Євангеліє від Іоанна, р. 9)². За античності для проведення пошукових дій призначалися спеціальні посадові особи, які наділялися відповідними повноваженнями й обов'язками. Ці функції здійснювалися як чиновниками, які перебували на державній службі, так і окремими громадянами, які робили це зі свідомих патріотичних і моральних почуттів чи маючи на меті свої власні, особисті інтереси або за винагороду. Діяльність таких чиновників мала відкритий офіційний характер, але вони збирали і конфіденційну, таємну інформацію щодо поведінки піднаглядних їм осіб та стосовно подій, які мали місце на їхній території обслуговування³. Досліджуючи проблеми пошукової діяльності, О.М. Бандурка визначав, що професіоналізація діяльності посадових осіб у Римській імперії привела до виникнення таких посад, як префекти, квестори й претори, центуріони, які призначалися імператором і правителями провінцій, були їм підзвітні й утворювали чітку централізовану правоохоронну систему. Іноді, коли виникала небезпека вчинення тяжких державних злочинів проти особи імператора і держави, імператор особисто організував і здійснював пошукові заходи⁴.

У період середньовіччя на території сучасної України пошукова діяльність одержала певну правову регламентацію. За часів князювання Рюриковичів вона регламентувалася «зводом» законів «Руська прав-

¹ Бандурка О.М. Оперативно-розшукова діяльність: підручник. Ч. 1. Харків: Вид-во Нац. ун-ту внутр. справ, 2002. С. 10.

² Бандурка О.М. Оперативно-розшукова діяльність: підручник. Ч. 1. Харків: Вид-во Нац. ун-ту внутр. справ, 2002. С. 10.

³ Моїсєєв Є.М., Никифорчук Д.Й., Ніколаюк С.І. та ін. Оперативно-розшукова діяльність: навчальний посібник / за ред. О.М. Джужи. К.: Правова єдність, 2009. С. 44–45.

⁴ Бандурка О.М. Оперативно-розшукова діяльність: підручник. Ч. 1. Харків: Вид-во Нац. ун-ту внутр. справ, 2002. С. 12–13.

да» (являла собою князівський суддебник), але здійснювалася за справами політичного характеру – князівською владою на чолі з князем, за карними справами – органи управління князівської влади та потерпілі самостійно займалися пошуком. За «Руською правдою», у процесі пошуку позивачем збиралися відповідні дані, які в суді використовувалися як докази для обґрунтування поданого до суду позову⁵.

Пошуковий процес за часів Київської Русі здійснювався у формі «заклику», «звіду» і «гоніння по сліду». Сутність «заклику» полягала в тому, що в разі викрадення коня, зброї чи одягу або пропажі холопа, потерпілий оголошував, «закликав» про це на торжищі, зборах чи в інших людних місцях. «Заклик» – це один із можливих засобів розшукування злодія або майна, що мало індивідуальні ознаки, інформування громадськості про злочин. Другим характерним засобом розшуку злочинця був «звід». Він являв собою процедуру розшукування особи, звинуваченої в крадіжці, шляхом «зводін» різних людей для з'ясування походження майна, на яке претендує потерпілий. «Гоніння сліду» виражалося в гонитві за злодієм по залишених ним слідах. У процесі розшуку активна роль відводилася потерпілому, який виступав у суді в ролі позивача. Загальні правила проведення розшукових заходів установлював князь, і вони проголошувалися в нормах «Руської правди»⁶. На початковій стадії розвитку державності в Україні-Русі спеціального поліцейського апарату не було. Поліцейські функції здійснював князь і представники його адміністрації. У XIII – XIV ст. пошук організували князь і княжий двір, на місцях це були чисельні тіуни, які розглядали справи, пов'язані з посяганням на князівське майно та на княжих людей і багатіїв⁷.

За часів феодалної роздробленості Київської Русі (30-ті роки XII – XIV ст.), у результаті якої на землях сучасної України були утворені Київське, Переяславське, Чернігівське, Волинське, Галицьке князівства, діяли норми «Руської правди»⁸. У цей період поряд із панівним змагальним процесом на зазначених державних утвореннях мали місце й елементи слідчого (пошукового) процесу, відповідно до якого в справах про злочини проти князівської влади розшукові, слідчі та судові функції виконували князі й уповноважені ними на це особи. Зі зміцненням княжої влади поступово переміщується обов'язок розшукових і слідчих функцій від приватних осіб до органів загального управління або до військових формувань і окремих посадових осіб⁹.

У добу козацтва (1480 – 1775 рр.) пошукові функції не були відділені від адміністративної влади й покладалися на органи загального управління (Генеральний військовий суд, Генеральну військову канцелярію, Раду генеральної старшини, Раду старшин) або ж на військових посадовців – кошового отамана, військового суддю, старшину, полковника, гетьмана, осавулів. У цей період для правової регламентації використовувалися норми звичаєвого права, Литовського статуту 1588 р., магдебурзького права, гетьманських універсалів, універсалів Генеральної військової канцелярії, орденів та інструкцій гетьмана, Генеральної військової канцелярії, Генерального військового суду. За своїм характером процес мав переважно обвинувально-змагальний характер, проте під час розгляду тяжких злочинів йому були властиві пошукові функції¹⁰.

За козацької ери на Україні в XVII – XVIII ст. суб'єктом розшукової діяльності на вищому рівні був генеральний суддя – помічник гетьмана із правових питань. На місцях цю роботу виконували: начальники поліції міст, отамани, судді та ін. У Запорізькій Січі розшукову діяльність організували і здійснювали кошовий отаман, паланочні полковники, військові осавули (головна особа розшукової діяльності)¹¹.

На територію України, яка в XVII ст. увійшла до складу Російської імперії, поширюється законодавство Росії. У вересні 1695 р. видан царський указ, який дозволяв воєводам отримувати інформацію про злодіїв і розбійників усіма можливими засобами для їх своєчасного виявлення з метою попередження і розкриття злочинів. Цей нормативний акт прямо регламентував пошукову діяльність, яка із цього часу вдосконалюється швидкими темпами, набуває ознак професіоналізму і самостійної функції державної влади¹². З посиленням централізації державної влади у XV ст. – на початку XVI ст. на Русі, до якої входила й значна ча-

⁵ Правда Русская: учебное пособие / под ред. Б.Д. Грекова. Л., 1940. Ст. ст. 18, 21, 22, 32, 34, 35–39, 48–49, 66, 77, 85–87, 115 пространственной редакции.

⁶ Бандурка О.М. Оперативно-розшукова діяльність: підручник. Ч. 1. Харків: Вид-во Нац. ун-ту внутр. справ, 2002. С. 15–16.

⁷ Пиджаренко А.М. История и тайны уголовного и политического сыска. К.: Юринформ, 1994. С. 18.

⁸ Софроненко К.А. Общественно-политический строй и право Галицко-Волинской Руси XI – XIII вв. М., 1955. С. 128.

⁹ Юшков С.В. Общественно-политический строй и право Киевского государства. М., 1949. С. 22.

¹⁰ Пашук А.Й. Суд і судочинство на Лівобережній Україні в XVII – XVIII ст. (1648 – 1782 рр.). Львів, 1967. С. 165–182.

¹¹ Яворницький Д.І. Історія запорозьких козаків. Т. 3. К.: Наукова думка, 1993. С. 173–180.

¹² Бандурка О.М. Оперативно-розшукова діяльність: підручник. Ч. 1. Харків: Вид-во Нац. ун-ту внутр. справ, 2002. С. 28–29.

стина земель сучасної України, розшукові й водночас слідчі та судові функції виконували «губні хати», що очолювалися виборними губними старостами, помічниками яких були цілувальники. Завдання їх полягало в тому, щоб у віднесених до їхнього відання справах «розшукувати і довівши (зібравши докази) карати». Соборним уложенням 1649 р. функції з пошуку, слідства й суду об'єднувалися одним поняттям «розшук»¹³. 1669 р. була встановлена посада сищика. На сищиків покладалося вирішення питань у кримінальних справах (пошукові, слідчі й судові функції)¹⁴. Гл. II Соборного уложення встановлювала особливе провадження розшуку злочинців у формі «слова и дела государева», що здійснювалося в державних злочинах¹⁵.

З посиленням абсолютизму у петровську епоху (1682–1725 рр.) і до реформ 60-х років XIX ст. є найбільш помітною тенденція до посилення регламентації таємної пошукової роботи. За цих часів було створено регулярну поліцію, на яку згодом покладалися широкі повноваження. У цей період зароджуються нові засади пошукового процесу, зокрема інститут фіскалів – особливих посадових осіб, які здійснювали, окрім інших функцій, нагляд за перебігом розслідування найважливіших кримінальних справ («Указ о фискалах и о их должности в действии» від 14 березня 1714 р.)¹⁶.

У XVI – XVII ст. термін «пошук» (рос. – «сыск») мав потрійне значення: встановлення істини під час розслідування обставин справи (куди включалися й пошукові функції), про що свідчать формулювання в законах: «сыщится до прямиа» (буде встановлено достеменно), «сыскивати всякими сыски накрепко» (розслідувати справу всіма способами) тощо; як особлива форма судочинства – слідчо-пошуковий процес, в якому пошукові заходи і слідчі дії в законодавчих актах чіткого розмежування не мали; дії уповноважених осіб з розшуку та затримання злочинців. 14 червня 1880 р. при міській поліції Києва створено розшукову частину поліції, діяльність якої регламентувала «Інструкція чинам Київської сискної поліції», якою приписувалося чинам розшукової поліції «<...> завжди діяти цілком таємно і надто обачливо, <...> все знати, все бачити і водночас намагатися не бути ніким поміченим, зберігати довірену їм службову таємницю і нікому зі сторонніх осіб не розповідати про цілі та плани своїх службових дій, і взагалі в розмовах із будь-ким бути надто стриманим і тактовним». У § 89 згаданої Інструкції зазначено: «Необхідно пропускати через фільтр дізнання будь-які одержувані по справі агентурні відомості, якими б вони дивними не здавалися, і ті з них, які виявляться достовірними, класти в основу дізнання»¹⁷.

Збільшення кількості злочинів викликало необхідність посилення розшукової служби, у зв'язку із чим, згідно із Законом від 6 липня 1908 р. «Об организации сыскной части», у всіх губернських і низці інших міст були організовані розшукові (сискні) відділення чотирьох розрядів¹⁸. Закон Російської імперії «Про організацію розшукової частини» розглядав пошукову роботу як допоміжні заходи у вирішенні завдань кримінального судочинства. Для виконання цих завдань здійснювався систематичний нагляд за злочинними і «порочними елементами» шляхом залучення негласної агентури й зовнішнього спостереження (§ 1, 2, 7, 9)¹⁹. В основу роботи співробітників пошукових відділень був покладений принцип спеціалізації, встановлювалися три категорії спеціалізації за видами професійної злочинності: вбивства, розбої, пограбування і підпали; крадіжки і професійні злодійські організації (конокради, зломщики, кишенькові, магазинні, залізничні й інші зграї); фальсифікації, обмани, фальшивомонетництво, підробка документів, шахрайство, афери різного роду, контрабанда, продаж жінок у будинки розпусти. Основним методом роботи розшукових відділень було спостереження та використання допомоги осіб. Науковці, аналізуючи нормативні акти цієї доби, зазначають: «Чины сыскных отделений имеют систематический надзор за преступными и порочными элементами путем негласной агентуры и наружного наблюдения», і роблять висновок, що роботу цих відділень можна визначити як розвідувальну (пошукову)²⁰.

¹³ Памятники русского права / под. ред. К.А. Софроненко. Вып. 6: Соборное Уложение царя Алексея Михайловича 1649 г. М., 1957.

¹⁴ Линовский В.А. Опыт исторических розысканий о следственном уголовном судопроизводстве в России. Новое изд., перепеч. с изд. 1849 г. М., 2001. С. 13–20.

¹⁵ Собрание узаконений по полицейской части со времени издания Устава Благочиния до 1817 г. СПб., 1817. С. 682–687.

¹⁶ Российское законодательство X – XX веков. Т. 4. М.: Юрид. лит., 1986. С. 331–332.

¹⁷ Моїсеєв Є.М., Никифорчук Д.Й., Николаюк С.І. та ін. Оперативно-розшукова діяльність: навчальний посібник / за ред. О.М. Джужи. К.: Правова єдність, 2009. С. 59–60.

¹⁸ Бандурка О.М. Оперативно-розшукова діяльність: підручник. Ч. 1. Харків: Вид-во Нац. ун-ту внутр. справ, 2002. С. 36.

¹⁹ Закон об организации сыскной части. Собрание узаконений и распоряжений правительства, издаваемое при правительствующем сенате. 1908. Отдел 1-й. 2-е полугодие. СПб., 1908. № 730. С. 1580–1584.

²⁰ Моїсеєв Є.М., Никифорчук Д.Й., Николаюк С.І. та ін. Оперативно-розшукова діяльність: навчальний посібник / за ред. О.М. Джужи. К.: Правова єдність, 2009. С. 61–62.

Лютнева революція 1917 р. призвела до розвалу царського поліцейського апарату в Україні. Під час гетьманства П. Скоропадського було створено Департамент державної варти при Міністерстві внутрішніх справ із відповідними підрозділами державної варти в губерніях і повітах, які підлягали губернським і повітовим управлінням²¹.

У структурі Міністерства внутрішніх справ Української держави створювався Департамент державної варти, що складався з відділів: загального, інспекторського, залізничного, легімітаційного (паспортний контроль), освідомчого і секретної частини²², інформаційний відділ виконував пошукові функції (на цей підрозділ було покладено завдання попередження і припинення злочинів проти державного ладу і безпеки держави, збору оперативної інформації про політичні страйки, виступи, профспілковий рух, політичні партії та їх функціонерів, настрої населення). Як свідчить «Отчет о деятельности Осведомительного отдела Державной варты» від 18 серпня 1918 р., безпосереднє створення системи пошукових підрозділів почалося з 8 червня 1918 р. У період роботи згаданих відділів розробляються такі серйозні директивні документи, як «Инструкция по политическому розыску», «Инструкция по наружному наблюдению», «Инструкции по конкретным направлениям работы с агентурой»²³.

На початку 1919 р. у складі Ради народних комісарів Української Радянської Соціалістичної Республіки (далі – УРСР) було організовано Народний комісаріат внутрішніх справ. З метою посилення боротьби із кримінальною злочинністю із загальної міліції було виділено судово-кримінальну міліцію та судово-кримінальний розшук. 18 квітня 1919 р. опубліковано декрет Ради народних комісарів УРСР «Об организации судебно-уголовного розыска»²⁴. Що стосується пошукової роботи, то показовими є деякі підзаконні нормативні акти, які визначали окремі функціональні обов'язки працівників цих підрозділів, наприклад «Инструкция для сотрудников милиции уголовного розыска по Киевскому округу» і «Указания на каждый случай деятельности работников милиции уголовного розыска применительно к местным условиям работы, составленные в развитие указаний центра по Белоречерковному округу»²⁵.

Отже, можна зробити висновок, що оперативний пошук (виявлення) злочинів і його похідний процес – розшукова діяльність, мають давні історичні витоки. У стародавні часи пошук первинних ознак злочинів, що готуються або вчиняються приховано, та розшук вже відомих злочинців здійснювався одними суб'єктами. Ці функції не виокремлювалися, а отже, поняття та терміни визначали той самий процес. З розвитком правоохоронної системи держави, появою окремих підрозділів або органів, які здійснювали поліцейські функції, відбувається поступове виокремлення зазначених понять. Але правоохоронні функції забезпечувалися на цьому етапі в основному панівною верхівкою (та особами, які відповідають за «державну безпеку»), а отже, пошукова діяльність спрямована на виявлення дій, що становлять загрозу державі та правителям. Виявлення латентних злочинів і встановлення обставин насильницьких і корисливих злочинів, які посягають на життя, здоров'я та майно громадян, здійснювалося фактично самими громадянами. На наступному етапі розвитку пошукової діяльності відбувається розподіл функцій слідства та проведення розшуку, що забезпечує водночас необхідність правової регламентації цієї діяльності та спеціалізацію осіб, які її здійснюють. Практично, на початку ХХ ст. відбувається чітке виокремлення пошукової діяльності від розшуку, який здійснюється під час і за результатами слідства. Саме в такому співвідношенні ці поняття та процеси: суб'єкти, їхня компетенція та регламентація їхньої діяльності в контексті пошуку осіб (які готують або вчиняють злочин) і фактів (які свідчать про підготовку або вчинення злочину), раніше невідомих правоохоронним органам, – саме як пошукової діяльності оперативних підрозділів, зберігаються (з незначними варіаціями) і до сьогодні.

²¹ Из истории гражданской войны на Украине в 1918 г. Красный архив. 1939. № 4.

²² Сідак В.С., Степанов В.С. З історії української розвідки та контррозвідки. К., 1995. С. 109.

²³ Моїсєєв Є.М., Никифорчук Д.Й., Ніколаюк С.І. та ін. Оперативно-розшукова діяльність: навчальний посібник / за ред. О.М. Джужи. К.: Правова єдність, 2009. С. 67.

²⁴ Михайленко П.П., Кондратьєв Я.Ю. Історія міліції України. Т. 1 К.: Генеза, 1997. С. 102.

²⁵ Киевский обл. гос. архив. Ф.1896 Оп. 1. Д. 593. Л. 469–472.

Анотація

У статті розглядається історія та поступовий розвиток пошукової діяльності. Досліджено пошукову діяльність зі стародавніх часів (коли пошук первинних ознак злочинів, що готуються або вчиняються приховано, та розшук вже відомих злочинців здійснювався одними суб'єктами) і послідовно з розвитком правоохоронної системи держави, появу окремих підрозділів або органів, які здійснювали поліцейські функції (тобто відбувається поступове виокремлення зазначених понять). Наголошено на тому, що правоохоронні функції забезпечувалися спочатку панівною верхівкою (та особами, які відповідають за «державну безпеку»), а отже, пошукова діяльність була націлена на виявлення дій, що становили загрозу державі та правителям, а встановлення обставин насильницьких і корисливих злочинів, які посягали на життя, здоров'я та майно громадян, здійснювалося фактично самими громадянами. Розкрито зміст процесу поступового розподілу функцій слідства та проведення розшуку, що викликало необхідність правової регламентації цієї діяльності та спеціалізації осіб, які її здійснюють. Зазначено, що внаслідок історичної необхідності відбулося чітке виокремлення пошукової діяльності від розшуку, який здійснюється під час і за результатами слідства. Зроблено висновок, що саме в такому співвідношенні ці поняття та процеси: суб'єкти, їхня компетенція та регламентація їхньої діяльності в контексті пошуку осіб (які готують або вчиняють злочин) і фактів (які свідчать про підготовку або вчинення злочину), раніше невідомих правоохоронним органам, – саме як пошукової діяльності оперативних підрозділів, зберігаються (з незначними варіаціями) і до сьогодні.

Summary

The article deals with the history and gradual development of search activity. The search activity from the ancient times was explored (when the search for the primary features of crimes that are being prepared or carried out secretly and the search of already known criminals was carried out by some entities) and consistent with the development of the state law enforcement system, the emergence of some units or bodies that carried out police functions (there is a gradual separation of these concepts). It was emphasized that the law enforcement functions were initially provided by the ruling elite (and those who provide "state security"), and, accordingly, search activities were aimed at identifying actions that threatened the state and rulers, and the establishment of the circumstances of violent and mercenary crimes that encroach on life, health and property of citizens, was practiced by the citizens themselves. The contents of the process of gradual distribution of the functions of investigation and conducting search, which caused the necessity of legal regulation of this activity and the specialization of the persons who carry it out, are revealed. It is noted that due to the historical necessity there was a clear separation of search activities from the search conducted in the course and after the results of the investigation. It is concluded that these concepts and processes are in such correlation: subjects, their competence and regulation of their activities in the context of the search for persons (who prepare or commit a crime) and facts (indicating the preparation or commission of a crime) previously unknown to law enforcement agencies – as a search activity of operational units, is kept (with minor variations) to our days.

Використана література:

1. Бандурка О.М. Оперативно-розшукова діяльність: підручник. Ч. 1. Харків: Вид-во Нац. ун-ту внутр. справ, 2002. 336 с.
2. Моїсєєв Є.М., Никифорчук Д.Й., Ніколаюк С.І. та ін. Оперативно-розшукова діяльність: навчальний посібник / за ред. О.М. Джузи. К.: Правова єдність, 2009. 310 с.
3. Правда Русская: учебное пособие / под ред. Б.Д. Грекова. Л., 1940. Статьи 18, 21, 22, 32, 34, 35–39, 48–49, 66, 77, 85–87, 115 пространственной редакции.
4. Мулукаев В.С., Полубинский В.И. Сказ о сыске. Советская милиция. 1990. № 1. С. 93–94.
5. Пиджаренко А.М. История и тайны уголовного и политического сыска. К.: Юринформ, 1994. 339 с.
6. Софроненко К.А. Общественно-политический строй и право Галицко-Волынской Руси XI – XIII вв. М., 1955. 174 с.
7. Юшков С.В. Общественно-политический строй и право Киевского государства. М., 1949. 112 с.
8. Пашук А.Й. Суд і судочинство на Лівобережній Україні в XVII – XVIII ст. (1648–1782 pp.). Львів, 1967. 202 с.

9. Яворницький Д.І. Історія запорозьких козаків. Т. 3. К.: Наукова думка, 1993. 558 с.
10. Памятники русского права / под. ред. К.А. Софроненко. Вып. 6: Соборное Уложение царя Алексея Михайловича 1649 г. М., 1957.
11. Линовский В.А. Опыт исторических розысканий о следственном уголовном судопроизводстве в России. Новое изд., перепеч. с изд. 1849 г. М., 2001. С. 13–20.
12. Собрание узаконений по полицейской части со времени издания Устава Благочиния до 1817 г. СПб., 1817. 1632 с.
13. Российское законодательство X – XX вв. Т. 4. М.: Юрид. лит., 1986. 511 с.
14. Закон об организации сыскной части. Собрание узаконений и распоряжений правительства, издаваемое при правительствующем сенате. 1908. Отдел 1-й. 2-е полугодие. СПб., 1908. С. 1580–1584. № 730.
15. Из истории гражданской войны на Украине в 1918 г. Красный архив. 1939. № 4.
16. Сідак В.С., Степанов В.С. З історії української розвідки та контррозвідки. К., 1995. 402 с.
17. Михайленко П.П., Кондратьев Я.Ю. Історія міліції України. Т. 1. К.: Генеза, 1997. 504 с.
18. Киевский обл. гос. архив. Ф. 1896 Оп. 1. Д. 593. Л. 469–472.

Alexander Shapovalov,

*Ph. D. in Law, Candidate for a Doctor's Degree
of the National Academy of Internal Affairs*